

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคปฏิวัติเขียว ด้วยการปรับระบบการเกษตรแบบพื้นบ้านที่อยู่บนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น มาสู่เกษตรแผนใหม่เพื่อการค้า และการส่งออก การปรับภาคเกษตรกรรมดังกล่าว ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และเข้มข้นมากขึ้น ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา ระบบการเกษตรที่ได้รับการปฏิรูปใหม่นั้น เป็นการปฏิรูป ทั้งด้านวิถีคิด เทคโนโลยี ทุน แรงงาน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในด้านวิถีคิดรัฐได้ผลักดันให้ประชาชนเปลี่ยนจากระบบเกษตรพึ่งตนเองมาเป็นระบบเกษตรที่ปลูกเพื่อขาย รัฐได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น พืชพันธุ์ใหม่ เครื่องจักรกลการเกษตร การใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ซึ่งระบบเกษตรแผนใหม่ดังกล่าว ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมหาศาล รัฐก็เร่งสนับสนุนให้ชุมชนบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชพาณิชย์จนป่าลดลงอย่างรวดเร็ว ในส่วนที่ดินเองก็ได้เร่งออกเอกสารสิทธิ์ทั้งโฉนด และ สปก. ผลของการปฏิรูปโครงสร้างเกษตรกรรมในรูปแบบใหม่ ทำให้ผลผลิตการเกษตรมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สร้างรายได้ให้แก่ประเทศชาติเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นยังได้สร้างความเจริญเติบโตให้กับธุรกิจการเกษตร ผู้ประกอบการรายใหญ่ พ่อค้าส่งออก ฯลฯ อย่างต่อเนื่องมานานหลายทศวรรษ (บัณฑิต ปิยะศิลป์, 2545)

ภายใต้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ และระบบเกษตรแผนใหม่นั้น สภาพของเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นกระดูกสันหลังของประเทศกลับพบกับความตึงตัน ในการประกอบสัมมาชีพของตน การปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่จำนวนมาก และทำการเพิ่มผลผลิต โดยการปรับปรุงพันธุ์ การใช้ปุ๋ย สารเคมีกำจัดศัตรูพืช การผลิตในกระบวนทัศน์เช่นนี้เอง ที่ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์พืชพื้นบ้าน (ยศ สันตสมบัติ และวิฑูรย์ ปัญญากุล, 2536) ระบบการผลิตเพื่อขายยังได้ลดทอนความสามารถในการพึ่งพาตนเอง โดยละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และหันไปพึ่งพาเทคโนโลยีเพื่อช่วยในการผลิต ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้ทั้งสิ้น โดยในแต่ละปีประเทศไทยนำเข้าปุ๋ยและสารเคมีทางการเกษตรเป็นจำนวนมาก เป็นระบบการผลิตที่ใช้ต้นทุนสูงทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติเงินลงทุน พลังงาน

และเทคโนโลยี (สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร,2546) แต่รายได้ของเกษตรกรนั้น ขึ้นอยู่ผลผลิตที่ต้องพึ่งพาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และความผันผวนของราคาผลผลิตซึ่งตลาดโลกเป็นผู้กำหนด เกษตรกรดิ้นรนจนเกิดหนี้สินเพิ่มพูน ทั้งที่เป็นหนี้กับ ธกส. และหนี้นายทุนนอกระบบ อีกทั้งปัญหาต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค การแข่งขันทรัพยากรชีวภาพ การเผยแพร่พืชตัดต่อพันธุกรรม นับเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน อันประกอบด้วย สิทธิเกษตรกร สิทธิชุมชนต่อฐานทรัพยากรชีวภาพ (อนุสรณ์ ไชยพาน บก., 2545) ปัญหาที่เกษตรกรประสบจึงไม่เพียงแต่ความล้มเหลวทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ยังถูกรอบงำทางด้านความคิด ความเชื่อ การทำลายฐานทรัพยากรในการผลิต การสูญเสียความภาคภูมิใจในอาชีพและความมั่นคงในชีวิต

ท่ามกลางการขยายตัวของระบบเกษตรเชิงพาณิชย์ และระบบเศรษฐกิจทุนนิยมนั้น การขยายตัวของระบอบกรรมสิทธิ์รัฐ และกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเหนือทรัพยากรธรรมชาติ เริ่มทวีความเข้มข้นขึ้น การจัดทำแผนที่อ้างเขตแดนอำนาจรัฐ ตามมาด้วยการจัดตั้งกลไกเข้าควบคุมทรัพยากรและถ่ายโอน หรือเปิดช่องให้เอกชนเข้าใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของท้องถิ่น เช่น การออกเอกสารสิทธิ์ การให้เอกชนเช่าทรัพยากร หรือการให้สัมปทานแก่เอกชน เพื่อสนับสนุนการผูกขาดการใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และพัฒนาความมั่งคั่งให้แก่รัฐที่แสวงหาผลประโยชน์ร่วมกับภาคธุรกิจเอกชน (กิงกร นรินทรกุล ณ อยุธยา, 2543) และส่งผลต่อชุมชนท้องถิ่นในหลายลักษณะ โดยนอกจากทรัพยากรส่วนรวมถูกปรับเปลี่ยนเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลมากขึ้น และก่อให้เกิดความขัดแย้งติดตามมาจำนวนหนึ่ง การที่รัฐอ้างสิทธิเหนือทรัพยากร และยอมรับเฉพาะกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล มองข้ามระบอบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน นอกจากส่งผลให้ทรัพยากรส่วนรวมจำนวนมาก ตกอยู่ในสภาพ “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” ส่งผลต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างลึกซึ้งกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นด้านที่อยู่อาศัย การยังชีพ การหารายได้ สภาพสังคมและวัฒนธรรม ฯลฯ (อนุสรณ์ อุณโณ, 2547) ความขัดแย้งดังกล่าวได้พัฒนาไปอย่างซับซ้อน ระหว่างรัฐ ทุน กับประชาชน หรือประชาชนกับประชาชนด้วยกันเองในชุมชน สถานการณ์ความขัดแย้ง และการแข่งขันทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่า ได้ทวีความรุนแรง เป็นสงครามเล็กๆ ที่ประทุขึ้นในชุมชน แต่กระนั้นหลายชุมชนยังคงร่วมมือกัน ในการปกป้อง ดูแลรักษา และเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน (ยศ สันตสมบัติ, 2542)

การประกอบกิจการสวนส้มขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง ซึ่งประกอบไปด้วยพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอฝาง อำเภอแม่อาย และ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของเกษตรแผนใหม่ การผูกขาดการใช้ทรัพยากรของรัฐ และระบบทุนนิยม รวมถึงการละเมิดสิทธิร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ซึ่งสิทธิชุมชน หรือ สิทธิร่วมเหนือทรัพยากรของชุมชน ชุมชนจะมีสิทธิได้ก็ต่อเมื่อได้ใช้ประโยชน์และดูแลรักษาเท่านั้น ซึ่งสิทธิดังกล่าวเป็นสิทธิตามธรรมชาติ ที่วางอยู่บนเงื่อนไขของความเป็นธรรมทางสังคมและความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศน์ (เสนห์ จามริก และคณะ, 2536) ดังเช่น การรักษาป่าชุมชน ป่าหน้าหมู่บ้านของชาวบ้านภาคเหนือ ภาคอีสาน การรักษาทรัพยากรชายฝั่งของชาวประมงพื้นบ้าน (กฤษฎา บุญชัย, 2540) ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน ทั้งมลพิษจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาแรงงานต่างด้าวที่ผิดกฎหมาย ซึ่งเข้ามาเป็นแรงงานในสวนส้ม รวมไปถึงปัญหาสังคมที่แรงงานต่างด้าวเหล่านี้ได้ก่อขึ้น เช่น ปัญหายาเสพติด การลักขโมย ทะเลาะวิวาท เป็นต้น การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างนายทุนกับชุมชน เช่น การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน การปิดทางสาธารณะของผู้ประกอบการสวนส้ม เมื่อชุมชนขอเจรจา ก็มักจะได้รับการปฏิเสธ และเมื่อร้องเรียนต่อหน่วยงานของรัฐก็มักจะปฏิเสธความรับผิดชอบ หรือรับข้อเสนอแต่ไม่มีการดำเนินการแต่อย่างใด ยังคงมีการปล่อยให้ผู้ประกอบการสวนส้มบุกรุกพื้นที่ป่า และทำลายฐานทรัพยากรของชุมชนเพิ่มมากขึ้น (เอกสารประกอบการสัมมนาที่อุฬารเมืองเจียงใหม่ ครั้งที่ 4, 2546) โดยข้อมูลจากสำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ ปรากฏว่าในช่วงปี พ.ศ.2538 มีเกษตรกร ที่ขึ้นทะเบียนพื้นที่ปลูกส้มของทั้งสามอำเภอ มีจำนวนทั้งหมด 3,590 ไร่ และในปี พ.ศ.2544 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 33,936 ไร่ (สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่, 2545) และในปี 2546 คาดว่า ทั้งสามอำเภออาจมีเนื้อที่ปลูกส้มมากกว่า 100,000 ไร่ (เอกสารสรุป ผลการประชุมตัวแทนคณะทำงานชาวบ้านเพื่อแก้ไขปัญหาจากการประกอบกิจการสวนส้ม, 2546)

ในขณะที่หลายชุมชนต่างได้ร่วมกันปกป้อง ดูแล รักษาทรัพยากรธรรมชาติของตนมาอย่างยาวนาน เพราะพื้นที่ลุ่มน้ำฝางนอกจากจะเป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำสายสำคัญทั้งแม่น้ำฝาง แม่น้ำปิง และแม่น้ำกก มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกแล้ว ยังเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญยิ่งของชนหลายกลุ่มที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ มีประวัติศาสตร์ของการสร้างบ้านแปงเมือง และพัฒนาการทางสังคมมาอย่างยาวนาน เมื่อเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน จากการประกอบการสวนส้มขนาดใหญ่ขึ้น ชุมชนก็มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาทั้งการขอเจรจากับผู้ประกอบการ และการยื่นข้อเรียกร้องต่อหน่วยงานของรัฐ ทั้งในและนอกพื้นที่ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวของชุมชน เป็นเหตุให้ชาวบ้านที่เป็นแกนนำในการอนุรักษ์และปกป้องทรัพยากร ถูกข่มขู่จากนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐ และร้ายแรงที่สุด คือ ถูกคุกคาม จนบางครั้งครอบครัวต้องอพยพไปอยู่ที่อื่นเพื่อความปลอดภัย เหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้นใน

ชุมชนเป็นการคุกคามสิทธิของประชาชน ซึ่งเป็นชนวนสำคัญของความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ นายทุน หรือผู้ประกอบการสวนสัมมนาคู่กับชุมชน (เอกสาร สรุปผลการประชุมตัวแทนคณะทำงานชาวบ้านเพื่อแก้ไขปัญหาจากการประกอบกิจการสวนส้ม, 2546)

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการแสวงหาคำตอบต่อคำถามที่ว่า ชุมชนมีกระบวนการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร มีปัจจัยใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน และเกิดผลอย่างไรกับชุมชนจากการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง
3. เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง จากการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

1.3 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. จากผลของการศึกษา ทำให้ทราบถึงกระบวนการของชุมชนในการเข้าไปมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
2. ทราบถึงผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนจากการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
3. ผลของการศึกษา สามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และสามารถพัฒนาทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับกระบวนการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่อไป
4. มีทางเลือกในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเหมาะสมและยั่งยืน

1.4 ขอบเขตการศึกษาวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ ได้เลือกชุมชน 2 ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอฝาง อำเภอแม่เอย และอำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ในการศึกษา คือ

1. บ้านหนองบัวงาม ตำบลแม่นาวาง อำเภอแม่เอย จังหวัดเชียงใหม่

2. บ้านสันทรายคองน้อย ตำบลเวียง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

ด้วยเหตุผล เพราะเป็นพื้นที่ที่มีการประกอบการสวนส้มขนาดใหญ่จำนวนมาก ซึ่งชุมชนดังกล่าวได้รับผลกระทบจากการประกอบการสวนส้ม มีการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน และแกนนำชุมชนที่ร่วมดำเนินการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ถูกข่มขู่ คุกคามสิทธิ เสรีภาพจากผู้มีอิทธิพลทั้งในและนอกพื้นที่ ทั้งนี้ ชุมชนเองยังมีระบบความคิด ความเชื่อ รวมทั้งวิถีปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ข้อมูลสภาพทั่วไปของ ชุมชน โดยได้ศึกษา ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของชุมชน

2. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม จารีต ประเพณี ความเชื่อ และความสัมพันธ์ของ

คนในชุมชน

3. สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน

4. ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ดินและที่ดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่า พืชสมุนไพร

อาหารธรรมชาติ และการจัดการทรัพยากรของชุมชน

5. ผลกระทบด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ ปัญหาทรัพยากรดินและที่ดิน น้ำ ป่า อากาศ ปัญหาด้านสุขภาพ และปัญหาสังคม

- กระบวนการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน ดังนี้

1. จุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

2. พัฒนาการของกระบวนการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

3. วิธีการที่ชุมชนใช้ในการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่

- 3.1 การศึกษาข้อมูลรายละเอียดของการประกอบการสวนสัมขนาดใหญ่
- 3.2 การประชุมเพื่อวิเคราะห์ ประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชน
- 3.3 การประชุมหาวิธีการดำเนินการ
- 3.4 การเจรจาต่อรองกับผู้ประกอบการสวนสัมขนาดใหญ่
- 3.5 การยื่นหนังสือร้องเรียน
- 3.6 การประสานงานกับหน่วยงานภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน นักการเมือง องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม องค์กรด้านสุขภาพ องค์กรด้านภูมิปัญญา และองค์กรสงฆ์
- 3.7 การเข้าร่วมเวทีประชุมทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด และระดับประเทศ เพื่อนำเสนอผลกระทบด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
- 3.8 การมีส่วนร่วมกับภาครัฐและเอกชน ในขณะทำงานแก้ไขปัญหาจากการประกอบกิจการสวนสัมในพื้นที่อำเภอฝาง อำเภอแม่เมาะ และอำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่
- 3.9 การรวมตัวกันเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้าน เช่น การรวมกลุ่มยื่นข้อเรียกร้อง การรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างของผู้ประกอบการสวนสัมขนาดใหญ่
- 3.10 การสร้างเครือข่าย เช่น การรวมกลุ่มของชุมชนที่ได้รับผลกระทบ การได้รับการสนับสนุนจากชุมชน หรือจากองค์กรอื่นๆ เพื่อดำเนินการหาทางออกของปัญหาร่วมกัน
- 3.11 การใช้จารีต ประเพณี ความเชื่อของชุมชน เช่น พิธีกรรมทางศาสนา
4. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
 - 4.1 ปัจจัยภายใน
 - กลุ่ม องค์กรในชุมชนที่มีบทบาทในการเรียกร้องสิทธิ ตลอดจนผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำ ที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ
 - ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความเป็นเครือญาติ ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
 - กฎระเบียบ และข้อตกลงร่วมของชุมชน
 - การยึดมั่นต่อภูมิปัญญา ระบบความเชื่อดั้งเดิมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และ อุดมการณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน
 - ผลกระทบด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และ ปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

4.2 ปัจจัยภายนอก

- การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านทรัพยากรธรรมชาติ สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อม สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และประสบการณ์จากชุมชนอื่นๆ
- นโยบายของรัฐ เช่น นโยบายเกษตรแผนใหม่ นโยบายเศรษฐกิจพอเพียง นโยบายการค้าเสรี
- ความร่วมมือจากองค์กรภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ชุมชน หรือ เครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ
- ความไม่เป็นธรรมของเจ้าหน้าที่รัฐต่อการจัดการปัญหาของชุมชน และการถูกข่มขู่ คุกคามจากผู้มีอิทธิพล
- สภาพทางเศรษฐกิจ และการเมือง

5. ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนจากการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า รวมถึงพืชสมุนไพร และอาหารธรรมชาติที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การดำเนินการอย่างมีระบบในการใช้ การคุ้มครอง ดูแลรักษา ฟื้นฟู และแบ่งปันทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยคำนึงถึงหลักความเป็นธรรม ความสมดุล และความยั่งยืนในระบบนิเวศ

สิทธิชุมชน หมายถึง สิทธิร่วมในการเข้าถึง การครอบครอง การตัดสินใจในการ คุ้มครอง ฟื้นฟู รักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนรวมที่มีอยู่อย่างจำกัด ไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชสมุนไพร อาหารธรรมชาติ ฯลฯ เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

ชุมชน หมายถึง ชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำฝางหรือในพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอฝาง อำเภอแม่เฒ่า และอำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

การประกอบการสวนสัมขนาดใหญ่ หมายถึง การดำเนินกิจการสวนสัมเขียวหวาน ในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่กระบวนการปลูก การแปรรูป และการตลาด ที่ใช้พื้นที่ ตั้งแต่ 100 ไร่ ขึ้นไป

อิทธิพล หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ซึ่งคนหนึ่ง กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของอีกฝ่าย ทั้งอาจเป็นบุคคล กลุ่มคน หรือ

กับชุมชน อิทธิพลที่เกิดขึ้นนั้น มิได้มีกฎหมายรองรับ รูปแบบของพฤติกรรมที่ผู้มีอิทธิพลแสดงออก เช่น การโน้มน้ำใจ การข่มขู่ การบังคับทำให้เกิดความรู้สึกหวาดกลัว หรือยอมจำนน และกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในสิ่งที่ผู้มีอิทธิพลต้องการ

กระบวนการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง วิธีการของชุมชนที่ดำเนินการเพื่อเรียกร้องสิทธิในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งเป็นการดำเนินการที่มีเป้าหมาย มีการวางแผน ดำเนินการเป็นขั้นตอน และมีรูปแบบที่หลากหลาย

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่มีส่วนสนับสนุน ส่งเสริม กระตุ้น กีดกัน และขัดขวางกระบวนการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน หมายถึง การที่ผู้นำชุมชนมีความอดทน เข้มแข็ง เสียสละ มีความเชื่อมั่นในอุดมการณ์ วิสัยทัศน์ มีเป้าหมาย และการตัดสินใจที่มั่นคง รอบคอบ รวมทั้งมีวิธีการปฏิบัติที่ชัดเจนในการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยไม่หวั่นไหวกับปัญหา อุปสรรคที่กีดกันและบีบบังคับ

การยึดมั่นต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความศรัทธา ความเชื่อมั่นในระบบคิด หลักการ และวิธีปฏิบัติต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่ได้รับการเรียนรู้ ถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อน โดยผู้คนจะแสดงออกผ่านการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

อุดมการณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง แบบอย่างแนวโน้มน้ำ หรือวิธีการคิดที่บันดาลใจให้มีความพยายามเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู รักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งการมีอุดมการณ์ขึ้นอยู่กับกรอบมก่อกมเกลตาทางสังคม และบุคคลมักแสดงออกทางทัศนคติ การตัดสินใจ และพฤติกรรมต่างๆ

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน หมายถึง ความเกี่ยวข้อง สัมพันธะระหว่างกันของคนในชุมชน ทั้งที่เกิดจากความเป็นเครือญาติ การมีระบบความเชื่อ วิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมแบบเดียวกัน ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ผูกพันแน่นแฟ้น มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นความรู้สึกที่ลึกซึ้งมากกว่าทางจิตใจ แต่รวมถึงความผูกพันทางความคิดและความเชื่อด้วย

1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

เนื่องจากการวิจัยนี้ มีผลกระทบต่อองค์กรและชุมชนจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงได้ใช้ชื่อสมมติและไม่ระบุชื่อบุคคล เพื่อปกป้องสิทธิของชุมชน บุคคลและองค์กรที่ทำงานในพื้นที่ ทั้งนี้ชื่อชุมชนกลุ่ม เครือข่าย และสถานภาพของบุคคล องค์กร เครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำฝางนั้นเป็นข้อมูลจริง